

СТАНОВЛЕННЯ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

FORMATION OF THE CONTINENTAL SYSTEM OF EUROPEAN LAW

Матвєєва Т.О., к.ю.н.,

доцент кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Створення і розвиток сучасного права – це тривалий історичний процес, що охоплює кілька століть і почався він з написання варварських Правд (Салічна Правда, Ріпуарська Правда, Приморських салічних франків і ін.). Цей процес проходив більш плавно й еволюційно, ніж відповідні процеси в сфері становлення держави, де вони часто встановлювалися революційним шляхом.

Походження сучасного права починається з рецепування римського права і права Стародавньої Греції. Так зароджується міське право, міжнародне торгове право, коріння яких досить глибокі і міцні. Але разом з тим правові системи епохи середньовіччя були дуже недосконалі, а багато їх положення гальмували розвиток політичної демократії і капіталістичного підприємництва в епоху феодалізму. Ці риси середньовічних правових систем, що відрізнялися до того ж відсутністю внутрішньої єдності, перешкождали прогресивних змін, як в державі, так і в праві.

Реформування старого феодального права на новій буржуазній основі було здійснено революційними переворотами – англійською революцією XVII ст. і французькою революцією XVIII ст. Ці революції привели багато в чому до невинного руйнування правового будівлі, створюваного століттями, до зламу традиційної правової культури, до правового нігілізму і волюнтаризму. В остаточному підсумку вони привели до значних змін і в області права, до формування нового правового порядку, що призвів до становленню і швидкому розвитку капіталізму.

Сучасне право в країнах Заходу (насамперед англосаксонське і європейське континентальне право Франція) складалося і розвивалося як логічне продовження сформованих раніше систем середньовічного (наприклад, «загального права») і навіть античного римського права. Нове право не могло бути чим суттєво іншим, ніж попереднє право, оскільки в своєму саморозвитку воно увібрало в себе, зберегло і використовувало багато його конструктивні, суспільно-корисні елементи.

Ключові слова: Стародавні Афіни, розподіл влади, державний лад, Народні збори, Рада 500, Ареопаг, Гелієа.

The creation and development of modern law is a long historical process, spanning several centuries, beginning with the writing of barbaric Truths (Salic Truth, Ripuar Truth, Maritime Salic Franks, etc.). This process took place more smoothly and evolutionarily than the corresponding processes in the sphere of state formation, where they were often established in a revolutionary way.

The origin of modern law begins with the reception of Roman law and the law of Ancient Greece. This is how urban law, international trade law, originated, whose roots are quite deep and strong. But at the same time, the legal systems of the Middle Ages were very imperfect, and many of their provisions hampered the development of political democracy and capitalist entrepreneurship in an era of feudalism. These features of medieval legal systems, characterized by the same lack of internal unity, impeded progressive changes, both in the state and in law.

Reformation of the old feudal law on a new bourgeois basis was carried out by revolutionary upheavals – the English revolution of the 17th century and the French revolution of the 18th century. These revolutions have largely led to the unjustified destruction of the legal building created over the centuries, to the breaking of the traditional legal culture, to legal nihilism and voluntarism. Ultimately, they led to significant changes in the field of law, to the formation of a new legal order, which led to the formation and rapid development of capitalism.

Modern law in the West (primarily Anglo-Saxon and European continental law France) was developed and developed as a logical continuation of the earlier systems of medieval (for example, "common law") and even ancient Roman law. The new right could not be substantially different from the previous right, since in its self-development it absorbed, preserved and used many of its constructive, socially useful elements.

Key words: athenian democracy, political system, state system, the National Assembly, Council of 500, Areopagus, Gelieya.

Створення і розвиток сучасного права – це тривалий історичний процес, що охоплює кілька століть і почався він з написання варварських Правд (Салічна Правда, Ріпуарська Правда, Приморських салічних франків і ін.). Цей процес проходив більш плавно й еволюційно, ніж відповідні процеси в сфері становлення держави, де вони часто встановлювалися революційним шляхом.

Походження сучасного права починається з рецепування римського права і права Стародавньої Греції. Так зароджується міське право, міжнародне торгове право, коріння яких досить глибокі і міцні. Але правові системи епохи середньовіччя були дуже недосконалі, а багато їх положення гальмували розвиток політичної демократії та капіталістичного підприємництва в епоху феодалізму. Ці риси середньовічних правових систем, що відрізнялися до того ж відсутністю внутрішньої єдності, перешкождали прогресивних змін, як в державі, так і в праві.

Реформування старого феодального права на новій буржуазній основі було здійснено революційними переворотами – англійською революцією XVII ст. і французькою революцією XVIII ст. Ці революції привели багато в чому до невинного руйнування правового будівлі, створюваного століттями, до зламу традиційної правової культури, до правового нігілізму і волюнтаризму. В остаточному підсумку вони привели до значних змін і в області права, до формування нового правового порядку, що призвів до становленню і швидкому розвитку капіталізму.

Сучасне право в країнах Заходу (насамперед англосаксонське і європейське континентальне право Франція) складалося і розвивалося як логічне продовження сформованих раніше систем середньовічного (наприклад, «загального права») і навіть античного римського права. Нове право не могло бути чим суттєво іншим, ніж попереднє право, оскільки в своєму саморозвитку воно увібрало в себе, зберегло і використовувало багато його конструктивні, суспільно-корисні елементи.

Сучасне право ХХ–ХХІ століть багато в чому базується на попередньому праві, тих же кутках Франції (звичайне право), римському праві; до того ж дореволюційні системи Англії та Франції, Німеччині не зникли безслідно. Значна частина увійшла в оновленому вигляді в сучасне право, так як середньовічне право функціонувало в суспільстві, знаючим вже і приватну власність, і ринкові відносини і високий рівень юридичної техніки. Становлення нового права означало становлення буржуазного капіталістичного права, ламало цехові корпорації і феодальні монополії, створюючи необхідний простір для зростання виробництва і торгівлі, для прояву особистої ініціативи, для всебічного вживання потреб швидко розвивається [1, с. 48–51].

Право нового часу, на відміну від дореволюційного, яке характеризувалося роз'єднаністю і партикуляризмом, повсюдно народжувалося у вигляді інтегрованих національних правових систем. Саме капіталізм, зламавши

всілякі станові, регіональні, митні та інші бар'єри, привів до виникнення не тільки національних держав, а й національних правових систем. Правова система отримує новий спосіб свого існування – систему законодавства і систему права, яка практично лише в зародковому стані була присутня в стародавньому та середньовічному суспільствах. Домінуючим початком в правових системах нового часу стає конституційне (державне, публічне) право, на базі якого будувалося правове будівлю будь-якого суспільства.

Особливе системоутворююче значення в становленні нового права мало законодавство. У новому праві, особливо з розвитком конституційних почав, законодавство стає вже провідним джерелом права. Це Конституції Франції 1946 р. і нині чинна Конституція 1958 р., Конституції ФРН 1949 р. та ін. Сучасні правові системи поряд з принципом «верховенства права», «верховенства закону» включають в себе і принципи індивідуалізму, що відображав в свою чергу розкряпаність особистості. Це знайшло своє відображення в перших законодавчих актах французької революції (Декларація прав людини і громадянина та ін.). У центр правових систем нового часу був поставлений саме людина, особистість, недоторканність особи (оскільки ніхто не міг бути звинувачений, затриманий або заарештований інакше як в обставинах передбачених законом), а не станом-корпоративні утворення. Звідси і права людини в самих юридичних документах стали розглядатися як природні, священні і невідчужувані.

Найважливішим принципом нових правових систем стала свобода. Вона виступала як складовий елемент громадянського суспільства з властивими йому свободою підприємництва, свободою конкуренції, які в свою чергу немислимі без свободи політичної. Свобода політична була сформульована ще під час Французької буржуазної революції в Декларації людини і громадянина 1789 р. Вона встановлювала принципи демократичного державно-правового ладу, серед яких перше місце відводилося природним і невід'ємним правам людини в якості яких проголошувалася свобода власності, вона проголошувалася недоторканою і священною.

Не менш важливим принципом права в новий час стає рівність, яка відобразила егалітаристські настрої в суспільстві. У юридичному сенсі рівність була необхідним елементом самої системи підприємництва, бо воно покладено в основу всіх договірних відносин.

Континентальна система (сім'я) права складалася, на відміну від англосаксонської, під безпосереднім впливом правової системи Франції та особливо наполеонівської кодифікації, здійсненої ще на початку XIX ст. Становленню європейського континентального права сприяли Цивільний кодекс Наполеона 1804 р. з моменту розробкою, заснованої на прийнятій під час Французької буржуазної революції Декларації прав людини і громадянина 1789 р., юридичної рівності, законності, єдності права, правової свободи. Кодекс виходив з здійснення цивільних прав будь-яким французом незалежно від його якості, як громадянина. Перераховував всі якості власника – абсолютне право користування і розпорядження речами за тим винятком, коли це заборонено законом. Кодекс давав визначення договору, називаючи умовами здійснення договору згоду сторін, їх юридичну спроможність укласти договір, наявність предмета зобов'язання, наявність необхідних для здійснення договору, називаючи важливою якістю принцип непорушності договору, який мав силу закону для тих, хто його склав. Одним з таких видів договору розглядалося шлюб. Кодекс детально розглядав його умови укладення та розірвання, особисті та майнові відносини подружжя, батьківську владу. Кодекс знищив феодальну систему наслідування, ввівши спадкування за законом і за заповітом. Кримінальний кодекс 1810 р. ввів принципи буржуазного кримінального права, сформульовані Декларацією 1789 р.: законність, рівність

усіх перед кримінальним законом, пропорційність покарання і правопорушення, неприпустимість зворотної дії закону. Кодекси були запозичені поруч «романських» держав – Бельгією, Італією, Іспанією, Голландією. Спочатку ця система (сім'я) включала в себе правові системи ряду країн європейського континенту, які успадкували основні поняття, конструкції, а також загальний дух римського права. До цієї сім'ї ставилися правові системи таких родинних «романських» держав, як Франція, Голландія, Бельгія, Іспанія, Італія. Тому континентальна система стала називатися романо-германською правовою сім'єю [1, с. 59–63]

Але основою її склала саме рецепція античного римського законодавства і права Афінянської демократичної рабовласницької держави. Зупинимося на цьому питанні докладніше.

«Історія – вчителька життя» – говорили стародавні греки. Щоб дізнатися куди і в якому напрямку йти українському суспільству у своєму розвитку, необхідно знати та вивчати найкращі демократичні приклади розвитку європейської цивілізації та всього людського суспільства.

Словом «античні» називали Стародавню Грецію і Стародавній Рим. «Античний світ» – це особливий тип історії, який складається в умовах розвинутого громадянського суспільства, коли воно домінує над державою. Характерною основою античної цивілізації є господарський порядок, заснований на приватногосподарських відносинах. Суспільство й особливості в Давній Греції мають економічний та політичний суверенітет; особистість володіє великими ступенями свободи, є історично більш активною і тому створює високу гуманістичну культуру і загальною цивілізацію.

На це орієнтована й побудова сучасного українського суспільства (побудова демократичної держави, приватна власність поруч з державною, повага до прав людини та інше), тому автор статті зайнявся дослідженням історії держави та права Стародавньої Греції на прикладі державного ладу та права Афінів та Спарти.

Дослідження цієї теми має давню історію. Так, в античному світі виникли міфологічні уявлення, які були побудовані на тому, що демократична рабовласницька республіка в Афінах була «золотим віком» в історії людства. Одні з найперших досліджень цієї теми запропонував французький філософ-просвітник XVIII ст. Ж.А. Кондорсе, який вважав, що в основу розвитку цього періоду було покладено успіхи людського розуму. Нестандартними поглядами на розвиток цього періоду вирізняється теорія «локальних цивілізацій» англійського історика А.Дж. Тойнбі; засновника «стадій економічного розвитку» американського економіста У. Ростоу. Відомі підручники з історії держави та права зарубіжних країн К.І. Батира, К.Г. Федорова, які вважають Афінянську державу та право класичним зразком давньої демократії, заснованої на античному засобі виробництва; деякі права громадян якої покладені в Декларацію прав людини і громадянина Французької буржуазної революції 1789 р. та ін. «документальні віхи» розвитку людської цивілізації.

Суттєві зміни порівняно з цими підручниками зробили Б.Й. Тищик, Н.О. Крашеннінкіна й О.О. Жидков у новому виданні. Авторами враховувалася та обставина, що еволюція древніх і середньовічних суспільств Сходу йшла особливим цивілізаційним шляхом, що відрізняє його від розвитку античних рабовласницьких суспільств і феодальних суспільств Заходу. Антична історія, антична держава і право – основа європейської історії та європейської цивілізації. Для сучасного європейця – античність – школа політики, сучасної державності, школа демократії та тиранії, школа права; навіть в «азійських» культурах є вкраплення «античного духу».

Написанням цієї статті я хочу запропонувати нашій сучасній державі у побудові демократичного, правового

суспільства приклад існування демократичного античного світу з розгалуженими гілками влади на законодавчу, виконавчу та судову. Отже, ми вирушасмо до Античного світу.

У 2 тис. до н.е. чотири грецькі племена заселили південь Балканського півострова. Кожне з них мало Народне зібрання, Раду старійшин і виборного володаря. Так виникли їх столиці – Коринф, Мегари, Спарта та ін. З індивідуалізацією праці стався розподіл общинної землі з спадковим сімейним володінням, наслідком розвитку майнової диференціації – виокремлення родової верхівки і вільних общинників (фетів). На початку 1 тис. до н.е. з'являється патріархальне рабовладіння, джерелом якого було боргове рабство та військовий полон. Виникає патріархальна сім'я [1, с. 27–29].

Бідні природні ресурси, що сприяли розвитку обміну і, як наслідок, асиміляції різних фратрій і родів, наприкінці 2 тис. об'єднали племена Аттики в єдине військо, яке обрало собі єдиного володаря. Хоча суспільство ще не було поділено на класи, а держава не виникла, Народне зібрання кожного племені – одночасно військо, а базилевс і старійшини – військові ватажки - первісне суспільство перетворюється в політичне суспільство у вигляді військової демократії, останньої сходинки первісного ладу.

Утворення держави в Афінах пов'язане з проведенням реформ легендарного героя Тесея, однією з яких було об'єднання (сінойкізм) племен Аттики в єдиний афінський народ під владою Ради племен. Внаслідок цього афінський поліс став територіальною формою політичної організації суспільства. Це вимагало централізованого урегулювання суспільних конфліктів між повноправними афінянами і залежними фетами, іноземцями та рабами. Тесеєм закріплює суспільну і політичну нерівність, поділивши вільних на евпатридів (благородних), геоморів (землевласників) і деміургів (ремісників).

Важливі державні, судові та військові посади займали тільки евпатриди (родоплемінна верхівка), що призвело до відокремлення публічної влади від населення. Так, Рада старійшин перетворилася в аристократичне зібрання, яке ніхто не обирав і яке ні перед ким не звітувало. Воно засідало на горі бога війни Ареса і тому називалося Ареопагом. Він приймав закони, контролював Народне зібрання, здійснював вищу судову владу, спостерігав за діями посадових осіб – архонтів, яких сам обирав. Колегія архонтів, шляхом здійснення жрецьких, військових та судових функцій базилевса – з часом почала керувати всією державою. Якщо спочатку посада архонта була пожиттєвою, то потім вона обмежувалася десятима роками, з часом архонта обирали на рік. Геомори та деміурги відсторонювалися від управління суспільством, зберігаючи тільки право участі у Народному зібранні.

У VI ст. в Афінах сталася політична революція, тому що поглибилися протиріччя між заможною родовою аристократією та народом (демосом). Більшість геоморів перетворилися в батраків, які обробляли землі евпатридів за 1/6 частину врожаю; якщо вони не сплачували арендну плату – їх та їхні сім'ї продавали в боргове рабство за кордон. До них приєдналася вже численна верства торговельного люду, матроси могутнього афінського флоту. Під час революції архонт Солон здійснив соціальну реформу, внаслідок якої була встановлена рабовласницька демократія, тобто держава в її незавершеній, початковій формі. Так, маючи надзвичайні повноваження, серед яких були і законодавчі, Солон здійснив сисахфію – скасував всі поземельні борги; тих, хто був проданий у боргове рабство звільняли, а проданих за кордон – викупляли за рахунок держави. З часом джерелами рабства стала тільки купівля на світовому рабовласницькому торжищі та військовий полон. Сисахфія була поступкою демосу – Солон встановив максимальний розмір земельного володіння, але дозволив вільну купівлю-продаж землі. Родові володіння, подібно селянським наділам по волі спадкодавця переходили до нащадків.

Солон також здійснив ценову реформу внаслідок якої спадкові привілеї знаті замінили привілеї багатства. Громадяни Афін розподілялися на чотири розряди по майновому принципу. Кожний розряд мав певні політичні права: суспільні посади могли займати тільки громадяни перших трьох розрядів (посаду архонта громадяни першого розряду). Найбідніші – фети – зараховувалися до четвертого розряду і мали тільки право приймати участь у Народному зібранні, але зібрання вже почало приймати закони; обирати посадових осіб, які перед ним звітували про свою діяльність; саме воно, згідно з конституцією Солона, було вищим органом влади в Афінах.

Одночасною поступкою, як бідним, так і евпатридам було створення суду присяжних засідателів – Гелією, членом якої міг стати будь-який афінський громадянин незалежно від його майнового положення. Гелією грала важливу роль в законодавчій процедурі, стримувала вплив Народного зібрання і обмежувала владу ареопага – тобто була законодавчим і судовим органом одночасно. В інтересах евпатридів була утворена Рада чотирьохсот, виборами до неї розпоряджалася родова аристократія (до неї обиралися громадяни перших трьох розрядів).

Компромісний характер реформ Солона заважав вирішенню гострих протиріч між демосом і родовою аристократією, боротьба між ними продовжувалася і привела до встановлення тиранії Пісістрата та його синів (560–527 рр. до н.е.). Тиранами в Афінах називали не завжди жорстоких, але незаконних правителів. Вони закріпили успіхи демоса в боротьбі з родовою аристократією і затвердили політичний устрій, створений Солоном. Державні органи Афін існували, але під його контролем, всі суворо дотримувалися законів. Тиран надавав кредити дрібним землевласникам, годував бідноту, яка будувала суспільні споруди; почав створювати військовий флот Афін. Все це вимагало великих грошових витрат, які були покладені на заможних у формі збільшених податків. Незадоволені аристократи при підтримці Спарти вигнали тирана, але не змогли повернути владу родової аристократії. В 509 р. до н.е. заможна торгово-ремісна верхівка афінських рабовласників при підтримці демосу вигнала спартанців і новими реформами їх вождя Клісфена ліквідувала залишки родового ладу, розділивши населення Аттики замість племен на десять територіальних філ і демів. Рада чотирьохсот була ліквідована, замість неї створили Раду п'ятисот – по 50 громадян від кожної філи. Рада керувала державою в період між сесіями Народного зібрання та виконувала його рішення. Була також створена колегія десяти стратегів, яка також комплектувалася за територіальною ознакою населення; спочатку стратеги здійснювали лише військові функції, але згодом відсторонили архонтів і стали вищою виконавчою владою в Афінах. З метою попередити намагання родової аристократії реставрувати колишній лад, Клісфен вводить процедуру остракізма, яка була політичною мірою, а не кримінальним покаранням. Народне зібрання кожний рік визнавало ворогів держави, яких виганяли за межі Аттики строком на 10 років, не позбавляючи їх прав та майна. Реформи Клісфена завершили становлення держави в Афінах у формі рабовласницької демократичної республіки, якій заважав тільки ареопаг, бо за неписаною конституцією він зберігав право відмінити рішення Народного зібрання та карати посадових осіб. Утворення держави в Афінах супроводжувалося боротьбою родової аристократії з демосом і завершилося перемогою демоса. Антична рабовласницька держава в Афінах у формі демократичної рабовласницької республіки склалася у V ст. до н.е. і проіснувала до 30-х рр. IV ст. до н.е. [2, с. 152–153].

З проведенням в середині V ст. до н.е. реформ Єфіальта та Перікла афінська демократія вступила в період свого розквіту. Так, в 462 р. Єфіальт позбавив Ареопаг всіх політичних функцій і передав його компетенцію Народному зібранню, Раді п'ятисот і Гелією; Ареопаг здійсню-

вав тільки судові та релігійні функції. Зникла ценова реформа Солон – державні посади займалися незалежно від майнового стану, за жеребом і за нагороду. За пропозицією Перікла жалування почали отримувати члени Ради п'ятисот, присяжні засідателі, солдати та матроси, окрім стратегів.

За своєю суттю Афіньська демократія була політичною організацією вільних, повноправних громадян над масою безправних рабів, які не мали ні політичних, ні майнових, ні сімейних прав – не вважалися суб'єктами права. З розквітом демократії на зміну патріархального рабовладіння прийшло античне рабовладіння. Хоча закон забороняв господарю вбивство раба, але не карав його за це. Раб міг свідчити в суді тільки під час катування. Вільновідпущений підпадав під подвійний догляд держави та колишнього господаря, якому він ніс деякі повинності. Протириччя існували і між афіньськими громадянами і метеками (іноземцями, що оселилися в Афінах). Їх чисельність досягала половини чисельності афінян і вони були повністю позбавлені політичних прав та значно обмежені в майнових правах. Не дивлячись на це закон вважав їх фізичними особами. Повністю право і дієздатними (по закону Перікла) вважалися лише особи чоловічої статі, народжені від батьків – повноправних і природних громадян Афінь. Громадянство надавалося з досягненням 18-річного віку, з 20 років брали участь у Народному зібранні. Поміж громадянами існувала майнова нерівність: вільні поділялися на три групи – невелику купку багатих рабовласників (землевласники, торговці, лихварі); дрібних землевласників, ремісників, моряків і позбавлених власних засобів існування люмпенів, які існували за рахунок подачок держави та багатіїв. Фізична праця, за виключенням землеробської, вважалася принизливою для громадянина, «ганебними» професіями займалися іноземці-метеки, відпущені на волю раби.

Жінка в суспільстві не була право і дієздатною, тобто не мала політичних і громадянських прав. Чоловіки вихвалялися, що дружини так добре виховані, що виходили на вулицю тільки у супроводі служниці і те тільки в свята до храму. Соромлива дружина повинна були жити тільки на своїй половині будинка. Розлучення для чоловіка було простим – треба було тільки призвати свідків; чоловіку дозволялося мати коханок, наложниць-рабинь, відвідувати гетер (жінок легкої поведінки). За перелюбство дружину без повернення приданого виганяли з дому; закон більше не захищав її – вона не тільки не могла вже відвідувати храми та навіть прикрашати себе, будь-яка особа на вулиці мала права розірвати на ній одягу та побити її.

Ці характерні риси суспільства періоду афіньської демократії відобразилися на її державному устрої. Основними принципами функціонування держави в Афінах були народоправство, виборність, колегіальність і підзвітність влади; суд присяжних. Державними органами влади були Народне зібрання, Рада п'ятисот, Гелієя. Верховний орган влади Народне зібрання збиралося чотири рази на місяць. Кворум (не менше 6 тисяч громадян) вимагався тільки при вирішенні надзвичайних питань (остракізм). Розклад дня оголошувався заздалегідь і для прийняття рішення достатньо було двох-трьох тисяч громадян. До компетенції Народного зібрання входило прийняття законів, воно видавало постанови по приватним питанням (псефізми), призначало посадових осіб та перевіряло їх діяльність, оголошувало війну й укладало мирні договори, відало питання оборони та продовольчого постачання Афінь, заслуховувало справи про державні злочини. Приймати участь у народному зібранні мали тільки повноправні афіньські громадяни з 20-річного віку, жінки та метеки не допускалися; з IV ст. до н.е. за відвідування зібрання платили гроші. Формально кожний громадянин Афінь мав право подати свій законопроект до Народного зібрання,

але фактично ця ініціатива обмежувалася тим, що автор законопроекту ніс кримінальну відповідальність (навіть карали смертю), якщо його закон порушував закони демократичної рабовласницької республіки. Перед тим, як законопроект обговорювався на Народному зібранні – його повинна була розглянути Рада п'ятисот і дати щодо нього свій висновок (голосування по законопроекті проходило простим підняттям рук). Остаточне рішення по законопроекті належало Гелієї, яка за своєю компетенцією нагадувала другу палату парламенту. Обговорення в Гелієї проходило у формі судового процесу: автор законопроекту звинувачував старі закони, Народне зібрання їх захищало. Остаточне рішення приймалося більшістю голосів присяжних за допомогою таємного голосування. Така система прийняття законів не допускала реакційного перегляду афіньської конституції демократичної республіки. Засідання Народного зібрання проходили бурно.

Другим по значенню державним органом влади була Гелієя – суд присяжних. Вона надавала фізичним особам афіньське громадянство, спостерігала за законністю заміщення державних посад, затверджувала міжнародні договори, але головне – здійснювала законотворчість і виносила судові вироки по політичним і релігійним справам. Сама Гелієя тлумачила конституцію та мала право перегляду (у порядку апеляції) вироків, винесених посадовими особами. До складу Гелієї шляхом жеребкування обирали 6 тис. осіб, які заздалегідь не знали про це, щоб уникнути хабарів [3, с. 12–34].

До компетенції Ради п'ятисот належали справи безпосереднього управління, фінанси, зовнішні зносини. Посадові особи мали право виступати на Раді і пропонувати свої пропозиції. Важливою функцією Ради було попередньо обговорення проекту закону, який розглядало Народне зібрання. Це дозволяло Раді впливати на діяльність парламенту. Діяла Рада не в повному складі, а через пританії та секції, по числу територіальних філ пританій було десять. Кожна з них керувала одну десятю частиною року. По закінченню строку служби члени Ради звітували про свою діяльність і у разі необхідності підлягали кримінальній відповідальності. Так відобразився на державному ладі демократичних Афінь принцип стримання та противаг. Афіньські громадяни не надали Раді п'ятисот всю повноту виконавчої влади – її розподілили з нею ще дві колегії (стратегів та архонтів).

Таким чином, законодавчий процес в Афінах складався з того, що 1) кожний повноправний громадянин мав право здійснити свою законодавчу ініціативу – внести законопроект в Народне зібрання; 2) з попереднього розгляду законопроекту Радою п'ятисот і надання висновку для Народного зібрання; 3) безпосередньо прийняття Народним зібранням закону; 4) на який Гелієя могла накласти вето.

Виконавча влада в Давній Греції належала посадовим особам. Обиралися вони строком на один рік без права переобрання (за виключенням колегії стратегів). Всі, хто бажали бути обраними на державну посаду мали право виставити свої кандидатури. Вибори посадових осіб здійснювалися кожний рік або відкритим голосуванням, або шляхом жеребкування. Обрані особи піддавалися особливій перевірці – докімасії, під час неї з'ясовували їх особисту відповідність посаді – наявність політичної благонадійності і необхідні особисті якості (з'ясовували, ким були батьки кандидата, а іноді і його далекі родичі; чи вклоняється богами Афінь; виконує свої громадянські обов'язки). За здійснення функції чиновника платили, за виключенням стратегів. Наприкінці року всі посадові особи звітували про свою діяльність перед Гелієєю та Радою п'ятисот, до того ж раз на місяць збиралося Народне зібрання на якому безпосередньо проводилася перевірка діяльності виконавчої влади. Деякий час здійснення посадових функцій чиновниками було колегіальним.

ЛІТЕРАТУРА

1. История государства и права зарубежных стран. Ч. 2. : учебник / под общ. ред. Крашенинниковой Н.А., Жидкова О.А. Москва : Издательская группа НОРМА –ИНФРА, 1998. С. 27–29.
2. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за ред. Маймескулова Л.М. Харків : Право, 2011. С. 152–153.
3. Тойнби А.Дж. Исследование истории. Что я пытался сделать. *Современная буржуазная философия истории*. Москва, 1965. С. 188–189.
4. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу : навчальний посібник : у 2 т. Т. 1. Львів : Видавництво «СПЛОМ», 1999. С. 153–154.
5. Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. Москва : Юристъ, 1996. С. 60–62.